

MEDICAL SOCIAL SIGNIFICANCE OF DEMOGRAPHIC PROCESSES

Norin Abu Ali Ibn Sina Public Health Technical School

Teacher of Nursing in Obstetrics and Gynecology:

Irisbayeva Gavharxon O'tbasarovna

Email: irisboyevagavharoy@gmail.com

Phone: +998 99 408 25 04

Abstract: Demographic processes are one of the important indicators of social development, reflecting the number, composition, location and movement of the population. These processes are formed by factors such as births, deaths, marriages, divorces, migration and life expectancy. The medical and social significance of demographic processes is determined by their direct impact on the health, standard of living and social well-being of the population. In modern society, the study of demographic changes in harmony with the medical and social spheres is one of the important strategic tasks. Age and sex ratios in the population serve as the main criteria for planning the health care system. For example, an increase in the proportion of children and the elderly increases the need for pediatrics, gerontology and prevention of chronic diseases. A decrease in the birth rate makes the issues of reproductive health, infertility problems and women's health protection urgent. Mortality rates and their causes are an important epidemiological indicator in assessing the level of general health of the population. The social significance of demographic processes is manifested through their impact on the formation of labor resources, economic development, the education system and the social security system. As a result of migration processes, population density, the level of urbanization and the burden on social infrastructure change, which directly affects the territorial distribution of medical services. At the same time, demographic changes can deepen social inequality, poverty and differences in access to health services.

Keywords: Demographic processes, population health, fertility rate, mortality rates, life expectancy, demographic aging, age structure, migration, reproductive health, maternal and child protection,

Kirish

Demografik jarayonlar jamiyat rivojlanishining asosiy ko'rsatkichlaridan biri bo'lib, aholining soni, tarkibi, tabiiy va mexanik harakati bilan bog'liq murakkab ijtimoiy hodisalarni o'z ichiga oladi. Tug'ilish, o'lim, nikoh, ajralish, migratsiya hamda umr davomiyligi kabi omillar demografik jarayonlarning muhim tarkibiy qismlari hisoblanadi. Ushbu jarayonlar jamiyatning iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy taraqqiyotiga bevosita ta'sir ko'rsatishi bilan birga, sog'liqni saqlash tizimining shakllanishi va rivojlanishida ham muhim o'rin tutadi. Shu sababli demografik jarayonlarni faqat statistik ko'rsatkichlar sifatida emas, balki ularning tibbiy va ijtimoiy jihatlarini chuqur tahlil qilish zamonaviy ilm-fan oldida turgan dolzarb masalalardan biridir. Aholi salomatligi jamiyat farovonligining asosiy mezon bo'lib, u demografik holat bilan uzviy bog'liqdir. Aholi tarkibidagi yosh va jinsiy nisbatlarning o'zgarishi sog'liqni saqlash xizmatlariga bo'lgan ehtiyojni belgilaydi. Masalan, yosh bolalar ulushining yuqori bo'lishi pediatriya va onalik-bolalikni muhofaza qilish xizmatlarining rivojlanishini talab etsa, keksalar sonining ortishi surunkali kasalliklar, rehabilitatsiya va geriatriya xizmatlariga bo'lgan ehtiyojni kuchaytiradi. Shu jihatdan demografik jarayonlarni hisobga olgan holda sog'liqni saqlash tizimini rejalashtirish aholi ehtiyojlarini qondirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Demografik jarayonlarning ijtimoiy ahamiyati ham keng qamrovli bo'lib, u mehnat resurslari shakllanishi, ta'lim tizimi, ijtimoiy himoya va iqtisodiy barqarorlik bilan chambarchas bog'liqdir. Tug'ilish darajasining pasayishi yoki migratsiya oqimlarining kuchayishi mehnat bozorida muvozanat buzilishiga olib kelishi mumkin. Bu holat esa ijtimoiy yuklama oshishiga, sog'liqni saqlash va

ijtimoiy ta'minot tizimlariga qo'shimcha bosim yuzaga kelishiga sabab bo'ladi. Ayniqsa, urbanizatsiya jarayonlarining tezlashuvi shahar va qishloq hududlari o'rtasidagi tibbiy xizmatlardan foydalanish imkoniyatlaridagi tafovutni yanada kuchaytiradi. Zamonaviy sharoitda globalizatsiya, ekologik muammolar, pandemiyalar va turmush tarzidagi o'zgarishlar demografik jarayonlarga yangi ta'sir omillarini keltirib chiqarmoqda. Ushbu omillar aholining sog'lig'i, umr davomiyligi va hayot sifatiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shunday ekan, demografik jarayonlarning tibbiy-ijtimoiy ahamiyatini ilmiy asosda o'rganish, ularning ijobiy va salbiy oqibatlarini baholash hamda samarali boshqaruv mexanizmlarini ishlab chiqish sog'lom va barqaror jamiyatni shakllantirishning muhim sharti hisoblanadi.

Muhokama

Demografik jarayonlar jamiyat salomatligi va ijtimoiy barqarorlikni belgilovchi muhim omillardan biri hisoblanadi. Aholining son va sifat ko'rsatkichlaridagi o'zgarishlar sog'liqni saqlash tizimi faoliyatiga, ijtimoiy xizmatlar hajmiga hamda davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlariga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shu bois demografik jarayonlarni tibbiy-ijtimoiy nuqtayi nazardan muhokama qilish ularning chuqur mohiyatini anglash va amaliy choralarni ishlab chiqish imkonini beradi. Birinchi navbatda, tug'ilish darajasi va uning dinamikasi muhim tibbiy-ijtimoiy ko'rsatkich sifatida baholanadi. Tug'ilishning pasayishi ko'plab mamlakatlarda reproduktiv salomatlik muammolari, kech nikoh, ijtimoiy-iqtisodiy qiyinchiliklar va ayollarning mehnat bozoridagi faolligi bilan bog'liqdir. Ushbu holat uzoq muddatda aholining qarishiga olib kelib, mehnatga layoqatli aholi ulushining qisqarishiga sabab bo'ladi. Natijada sog'liqni saqlash tizimida keksalarga mo'ljallangan xizmatlarga talab ortadi, surunkali kasalliklar va nogironlik darajasi oshadi. Bu esa tibbiy xarajatlarning ko'payishiga va ijtimoiy ta'minot tizimiga qo'shimcha yuk tushishiga olib keladi. O'lim darajasi va uning sabablari aholining sog'lig'i holatini aks ettiruvchi asosiy indikatorlardan biridir. Yuqori o'lim ko'rsatkichlari ko'pincha ijtimoiy tengsizlik, sog'liqni saqlash xizmatlaridan foydalanish imkoniyatlarining cheklanganligi, ekologik muammolar va zararli turmush tarzi bilan bog'liq bo'ladi. Ayniqsa, yurak-qon tomir kasalliklari, onkologik kasalliklar va yuqumli kasalliklar o'limning asosiy sabablarini tashkil etib, profilaktika va erta diagnostikaning yetarli darajada yo'lga qo'yilmaganligini ko'rsatadi. Shu nuqtayi nazardan, demografik jarayonlarni tahlil qilish sog'liqni saqlash sohasida ustuvor yo'nalishlarni aniqlashda muhim ahamiyatga ega. Aholining yosh tarkibidagi o'zgarishlar ham muhokamada alohida e'tibor talab etadi. Demografik qarish jarayoni natijasida keksalar ulushining ortishi sog'liqni saqlash tizimini qayta yo'naltirishni talab qiladi. Geriatriya, reabilitatsiya, palliativ yordam kabi xizmatlarning rivojlanishi dolzarb masalaga aylanadi. Shu bilan birga, yosh avlod salomatligiga investitsiya kiritish, sog'lom turmush tarzini shakllantirish va profilaktik dasturlarni kengaytirish uzoq muddatli ijobiy demografik natijalarga erishish imkonini beradi. Migratsiya jarayonlari ham demografik va tibbiy-ijtimoiy muammolarni kuchaytiruvchi omil sifatida namoyon bo'ladi. Ichki va tashqi migratsiya aholi zichligining hududlar bo'yicha notekis taqsimlanishiga olib kelib, sog'liqni saqlash infratuzilmasiga yuklamani oshiradi. Migrantlar orasida tibbiy xizmatlardan foydalanish imkoniyatlarining cheklanganligi, psixologik moslashuv muammolari va yuqumli kasalliklar tarqalish xavfi mavjud bo'ladi. Bu holat sog'liqni saqlash tizimidan moslashuvchan va inklyuziv yondashuvni talab etadi. Demografik jarayonlarning ijtimoiy jihatlar ham muhim muhokama mavzusidir. Kambag'allik, ishsizlik va ta'lim darajasining pastligi sog'liq ko'rsatkichlariga salbiy ta'sir ko'rsatadi va demografik muammolarni yanada chuqurlashtiradi. Shu sababli demografik siyosatni sog'liqni saqlash, ta'lim va ijtimoiy himoya tizimlari bilan uyg'un holda olib borish zarur. Umuman olganda, demografik jarayonlarni tibbiy-ijtimoiy nuqtayi nazardan muhokama qilish sog'lom avlodni shakllantirish, aholi salomatligini yaxshilash va barqaror ijtimoiy rivojlanishni ta'minlashga qaratilgan kompleks yondashuvni talab etadi. Ushbu jarayonlarni samarali boshqarish ilmiy asoslangan siyosiy qarorlar va uzoq muddatli strategiyalar ishlab chiqishni taqozo etadi.

Tadqiqot natijalari

O'tkazilgan tadqiqot natijalari demografik jarayonlarning aholining sog'lig'i va ijtimoiy farovonligiga bevosita ta'sir ko'rsatishini tasdiqladi. Tadqiqot davomida tug'ilish, o'lim, yosh tarkibi, migratsiya va umr davomiyligi kabi asosiy demografik ko'rsatkichlar tahlil qilinib, ularning tibbiy-ijtimoiy oqibatlari baholandi. Olingan ma'lumotlar sog'liqni saqlash tizimini rejalashtirish va ijtimoiy siyosatni takomillashtirishda demografik omillarni inobatga olish zarurligini ko'rsatdi. Tadqiqot natijalariga ko'ra, aholining yosh tarkibida mehnatga layoqatli yoshdagi shaxslar ulushi nisbatan kamayib, keksalar ulushi ortib borayotganligi aniqlandi. Ushbu holat demografik qarish jarayonining jadallashayotganidan dalolat beradi. Natijada, surunkali kasalliklar, jumladan yurak-qon tomir, qandli diabet va tayanch-harakat tizimi kasalliklari bilan og'rigan bemorlar sonining ko'payishi kuzatilmoqda. Bu esa birlamchi tibbiy-sanitariya yordami, rehabilitatsiya va uzoq muddatli parvarish xizmatlariga bo'lgan ehtiyojning ortishiga olib kelmoqda. Tug'ilish ko'rsatkichlari tahlili shuni ko'rsatdiki, so'nggi yillarda tug'ilish darajasida nisbiy pasayish tendensiyasi mavjud. Bu holat asosan reproduktiv yoshdagi ayollarning ijtimoiy faolligi oshishi, nikoh yoshining kechikishi va iqtisodiy omillar bilan bog'liq. Tadqiqot natijalariga ko'ra, tug'ilish darajasining pasayishi onalik va bolalikni muhofaza qilish dasturlarining yangi yondashuvlar asosida qayta ko'rib chiqilishini talab etadi. Shu bilan birga, reproduktiv salomatlik xizmatlarining sifati va qamrovini kengaytirish zarurligi aniqlangan. O'lim ko'rsatkichlari bo'yicha olingan natijalar aholining sog'lig'iga ijtimoiy omillarning kuchli ta'sirini ko'rsatdi. Ayniqsa, erkaklar o'rtasida mehnatga layoqatli yoshda o'lim darajasining yuqoriligi aniqlanib, bu zararli odatlar, stress va ishlab chiqarish bilan bog'liq xavf omillari bilan izohlandi. Bolalar o'limi ko'rsatkichlarining kamayishi esa tibbiy xizmatlar sifati yaxshilanayotganini ko'rsatsa-da, hududlar o'rtasida tafovutlar saqlanib qolayotganligi aniqlangan. Migratsiya jarayonlari tahlili natijasida ichki va tashqi migratsiyaning sog'liqni saqlash tizimiga qo'shimcha yuklama keltirib chiqarayotgani ma'lum bo'ldi. Migrant aholi orasida tibbiy ko'riklardan o'tish darajasi pastligi, yuqumli kasalliklar tarqalish xavfining yuqoriligi va psixosozial muammolar ko'proq uchrashi qayd etildi. Bu holat migratsiya jarayonlarini sog'liqni saqlash siyosati bilan integratsiyalash zarurligini ko'rsatadi. Umr davomiyligi bo'yicha olingan natijalar ijobiy tendensiyani ko'rsatgan bo'lsa-da, sog'lom umr davomiyligi va umumiy umr davomiyligi o'rtasidagi tafovut saqlanib qolmoqda. Tadqiqot natijalari sog'lom turmush tarzini targ'ib qilish, kasalliklarning oldini olish va ijtimoiy sharoitlarni yaxshilash orqali demografik ko'rsatkichlarni optimallashtirish mumkinligini ko'rsatdi. Umuman olganda, tadqiqot natijalari demografik jarayonlarning tibbiy-ijtimoiy ahamiyati yuqori ekanligini va ularni boshqarishda kompleks yondashuv zarurligini tasdiqladi.

Xulosa Demografik jarayonlar jamiyatning barqaror rivojlanishi va aholi salomatligini ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu jarayonlar aholining soni, yosh va jinsiy tarkibi, tug'ilish va o'lim darajasi, migratsiya hamda umr davomiyligi kabi asosiy ko'rsatkichlar orqali ifodalanib, sog'liqni saqlash va ijtimoiy tizimlar faoliyatiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Tadqiqot natijalari demografik o'zgarishlarni chuqur tahlil qilish va ularni tibbiy-ijtimoiy jihatdan baholash zamonaviy jamiyat uchun dolzarb vazifa ekanligini ko'rsatdi. Aholining qarishi, tug'ilish darajasining pasayishi va migratsiya jarayonlarining kuchayishi sog'liqni saqlash tizimi oldiga yangi talablarni qo'ymoqda. Xususan, keksalar salomatligini muhofaza qilish, surunkali kasalliklarning oldini olish, rehabilitatsiya va palliativ yordam xizmatlarini rivojlantirish muhim ustuvor yo'nalishlarga aylanmoqda. Shu bilan birga, onalik va bolalikni muhofaza qilish, reproduktiv salomatlikni yaxshilash va sog'lom avlodni shakllantirishga qaratilgan chora-tadbirlar demografik barqarorlikni ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Demografik jarayonlarning ijtimoiy ahamiyati ham sog'liq ko'rsatkichlari bilan chambarchas bog'liq bo'lib, ta'lim darajasi, bandlik, turmush sharoiti va ijtimoiy himoya tizimlari orqali namoyon bo'ladi. Ijtimoiy tengsizlik va iqtisodiy muammolar aholi salomatligiga salbiy ta'sir ko'rsatib, demografik ko'rsatkichlarning yomonlashuviga olib kelishi mumkin. Shu sababli demografik siyosatni

sogʻliqni saqlash, ijtimoiy himoya va iqtisodiy rivojlanish strategiyalari bilan uygʻun holda olib borish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdurahmonov Q.X. Demografiya va aholi salomatligi asoslari. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2018.
2. Axmedov A.A., Karimov B.B. Ijtimoiy tibbiyot va sogʻliqni saqlashni tashkil etish. – Toshkent: Abu Ali ibn Sino nomidagi nashriyot, 2020.
3. Ismoilov S.I. Aholi salomatligi va demografik jarayonlar. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2019.
4. World Health Organization (WHO). Health and Demographic Surveillance Systems. – Geneva, 2021.
5. United Nations Population Fund (UNFPA). Population Dynamics and Sustainable Development. – New York, 2020.

